

POGOVOR Andrej Malnič

“Skoz in skoz” Goričan

Za etnologa in sociologa Andreja Malniča iz Nove Gorice, direktorja Goriškega muzeja, bi lahko rekli, da je “skoz in skoz” Goričan. Nikoli ga ni mikalo, da bi v svoji stroki delal kje drugje. Preveč rad ima Goriško, in to na obeh straneh meje. V pogovoru je razkril svoje poglede na posebnost goriškega območja in obeh mest, Gorice in Nove Gorice. Spregovoril je tudi o tem, zakaj se s somišljeniki zavzema za Goriško in ne enotno primorsko pokrajino, pa tudi o aktualnih temah, povezanih z institucijo, ki jo vodi.

Zadnja v vrsti prireditev čezmejnega sodelovanja je bilo sodelovanje na Obmejnih okusih. Zadeve se od vstopa Slovenije v EU premikajo, a še vedno se več govori o tem, kako bomo, ko bomo... Kako gledate na sodelovanje oziroma nesodelovanje obeh Goric in kje tičijo po vašem razlogi za to?

Stokrat raje poslušam lajno, kako “bomo, bomo, bomo”, kot da bi enkrat samkrat slišal “ne bomo”. Dokler se govori, se vsaj na deklarativni ravni opozarja na to, kaj bi bilo dobro in pametno narediti. Prej ali slej se bodo že našli ljudje, ki bodo dejansko nekaj naredili. Tudi pričakovanja so bila prevelika. Za take stvari, kot sta čezmejno in mednarodno sodelovanje, je potreben čas. Zadnjih 150 let smo prevečkrat drug drugega zanižali, se drug od drugega oddaljevali. Teh stvari zdaj ne moremo čez noč spremeniti. Marsikaj pa le lahko naredi vsak izmed nas takoj, na primer to, da živi na celotnem območju obeh Goric, da se ne zapira samo v svoj svet. Človek mora iti ven, med ljudi, čez dan in zvečer.

Ste eden redkih Novogoričanov, ki se pogosto udeležujejo dogodkov in prireditev v Gorici. Večino še vedno zadržuje t. i. meja v glavi. Zanima me vaša razlaga tega fenomena in kdaj bo po vašem mnenju dokončno presežen, če sploh bo?

Glavno razloga za to, da ljudje malo obiskujejo prireditve v sosednjem mestu, sta neznanje jezika in dejstvo, da ljudje zelo malo vedo o tem, kaj se dogaja pri sosedu. Časopise, na primer, ki izhajajo v Sloveniji, težko kupiš v Italiji in obratno. Celo slovenske časopise, ki izhajajo v Italiji, težko kupiš v Novi Gorici. Sam imam srečo, da lahko berem vse slovenske in italijanske časopise, ki izhajajo od Trsta do Celovca. Skratka, vsi še preveč živimo drug mimo drugega v svojih zaprtih svetovih. To bo preseženo takrat, ko ne bo več informacijskih blokad, ko bomo vsi vsaj pasivno obvladali jezik našega sosedu, da ga bomo zlahka razumeli brez pomoči prevajalca.

Vse do dejanskega padca je bila meja na Goriškem za obe strani neka dodana vrednost. Nekdo je pred časom rekel, da je s padcem meje Ljubljana pozabila na Novo Gorico in Rim na Gorico. Se strinjate s to izjavo?

Ne verjamem, da je Rim pozabil na Gorico. Mesto preživlja krizo, ker ni več kupcev iz Jugoslavije, a se bo rešilo. Ljubljana je pozabila na Novo Gorico, in to že veliko časa pred padcem meje. To se je zgodilo takrat, ko je Slovenija dobila svoje pristanišče. Nova Gorica, mesto, ki naj bi sijalo preko meje, je prepuščeno samo sebi že od leta 1955. Vsa čast goriškim ljudem in lokalni oblasti, ker so iz nič ustvarili Novo Gorico. Leta 1955 se je nam-

reč ponovno začel krepiti “koridorski” koncept razvoja Slovenije na osi Maribor-Ljubljana-Koper. To je v bistvu kopija avstrijske osi, ki so jo na naših tleh za lastne koristi postavili Avstrijci že v 18. stoletju. Ob tej osi se je zaradi take avstrijske razvojne politike do začetka 20. stoletja skoncentriralo dve tretjini Slovencev, robovi naše domovine pa so se praznili. In se še kar naprej praznijo. V preteklosti smo imeli Slovenci na voljo vsaj pet med seboj enakovrednih mest, danes pa šteje le še Ljubljana in vikendi ob morju. Slabosti “koridorskega” koncepta je v obdobju socialistične Slovenije nekaj časa uspešno blažil politični koncept in sistem velikih občin. Politicizem pa je bil po letu 1991 kmalu opuščen. Nadomestila ga je zmeda 200 občin. Od leta 1991 poteka s strani državne politike sistematična demontaža Nove Gorice. Po Zakonu o modernizaciji cest Šentilj – Nova Gorica iz leta 1969 in Osimskih sporazumih iz leta 1975 bi morala Nova Gorica med prvimi dobiti normalno avtocesto. Pa smo jo dobili zadnji in še to le hitro cesto brez odstavnega voznega pasu, ki je zato tudi zelo nevarna. Mesto iz leta v leto izgublja regionalne funkcije, podjetja propadajo, blišč casinojev je tudi že zbledel. Kam so iz Goriške odšle izjemne količine denarja od prodanega bencina in kam denar brezcarinskih trgovin, na to smo tudi že skoraj pozabili. Sedeži državnih podjetij, bank, ustanov itd. itd. se kot po naključju, a dosledno selijo drugam. Selijo se tja, kjer je po strokovnem mnenju strokovnjakov bolj “fleten”. In po strokovnem naključju je vedno bolj “fleten” ob morju, posebej še za strokovne ljudi iz notranosti dežele. Iz leta v leto je v Novi Gorici vse manj vodilnih položajev, kjer se dejansko odloča, vse bolj pa postajamo mesto strokovnih “šalterjev” in “konkatedral”. Nič bolje se ne godi Tolminu, Idriji in Ajdovščini. O prihodnosti ne bi rad govoril.

Kakšni so vaši spomini na čas meje, carinikov, prepustnice, na čase “švercanja”?

Verjetno taki kot vseh ostalih ljudi. Cariniki so nam šli na živce, ker so bili tečni. Vsi smo po malem tihotapili. Preveč je bilo pri sosedih mikavnih reči in mi smo imeli denar. Zame je bilo veliko bolj pomembno to, da sem dobil svojo prepustnico kot pa kasneje osebno izkaznico ali potni list. Danes bi mladi rekli, da nam je prepustnica “dala krila”. Končno sem se lahko svobodno in brez spremstva staršev gibal po naši Goriški deželi. S prepustnico sem postal odrasla oseba. Kakorkoli že, dogodki ob meji niso enoznačni, ne da se jih opisati z eno samo besedo. Poglejmo primer. Razvpiti “pohod metel”, ko je množica ljudi leta 1950 prebila mejni prehod v Rožni Dolini, zagotovo ni bil v čast jugoslovanske oblasti. Posebej v posmeh je bilo, da se je večina ljudi vrnila nazaj domov s sirkovimi metlami na ramenih, ker jih v Jugoslaviji pač ni bilo mogoče kupiti. Ampak to je samo del zgodbe. Drugi del pa je ta, da so se vsi

ljudje vrnili nazaj domov. Iz Italije, iz tako imenovanega svobodnega sveta kapitalizma so se vrnili v socialistično Jugoslavijo. Churchill bi rekel, da so se vrnili za železno zaveso. Ljudje so tako izkazali lojalnost jugoslovanskim oblastem. Ta zgodba ima tudi tretji del. Obstaja namreč utemeljen sum, da pri preboju meje ni šlo za povsem spontan dejanje, spontan upor prebivalstva. Vso reč naj bi zakuhal slovenska oblast. Razširila je

vesti, da bo meja v Rožni Dolini tega in tega dne odprta. Oblast je imela vse vzvode, da bi zaustavila množice, ki so se predvsem iz notranosti Slovenije zgrinjale proti Rožni Dolini. A ni naredila ničesar. Noben avtobus ni bil ustavljen, noben vagon preusmerjen na slepi tir. Zadevo naj bi takratna slovenska oblast zrežirala zato, da bi Beogradu dokazala, da je režim mejo neživljenjski in da je treba mejo z Italijo odpreti. Pisnih dokumentov, ki bi to potrjevali, nimam. Morda so skrili kje v Beogradu? Zgodbe o meji bodo za vedno ostale del našega kolektivnega spomina.

Za Gorico danes velja, da je prazna, stara, za Novo Gorico pa se je predvsem na italijanski strani meje ustvaril občutek, da se tu nekaj dogaja, da se gradi, da vse cveti. Kako gledate na te predstave o obeh mestih?

Gorica in Nova Gorica sta si res v sorodu, da bolj ne bi mogli biti. Najprej se je Gorica 30 let bajno bogatila z denarjem kupcev iz Jugoslavije, a na lahek način zaslužnega denarja doma za slabe čase niso znali investirati. Kar nekam verjeli so, da bomo Jugoslavi na nakupe vedno hodili v Italijo. Potem se je zgodil Berlinski zid in zgodila se je Slovenija. S trgovskimi posli je šlo v Gorici vse samo še narobe. Nič drugače ni ravnala Nova Gorica. 20 let je bila paradiz za igre na srečo, a na lahek način zaslužnega denarja od italijanskih gostov doma ni znala investirati za slabe čase. Kar nekam verjeli smo, da bodo Italijani vedno polnili naše blagajne. Pa je prišla gospodarska kriza, konkurenca pri sosedih in zdaj smo, kjer

smo. To, da drugega vidimo lepše kot sami sebe, je normalno. Vsak lastne slabosti pozna bolje kot sosedove in pri sosedu pogosto vidimo le to, kar je dobro in nas privlači.

Nekdanja meja in vse, kar je z njo povezano, predstavlja za institucijo, ki jo vodite, bogat, neusahljiv vir raziskovanja. Goriški muzej je v tej smeri naredil že veliko. Na novogoriški železniški postaji je na ogled zanimiva muzejska zbirka, sredi vrtojskega polja stoji v mini muzej prirejen vojaški stražarski stolp. V pripravi je tudi muzej tihotapstva, ki naj bi zaživel v nekdanji mejni stražarnici na Pristavi. Vse te tri muzeje naj bi

gradbenega podjetja, hitro in uspešno rešila. V roku treh tednov bo stavba zgrajena do strehe. Konec del je predviden ob koncu leta, uporabno dovoljenje pa bomo pridobili predvidoma marca prihodnje leto. V muzeju bo čitalnica, knjižnica, hemeroteka, dokumentacija, filmoteka, fototeka, diateka in avdioteka. Celostna ureditev kompleksa po izselitvi zaporov predvideva, da bi nov muzejski center v urbanističnem in kulturnem pogledu povezoval Solkan in Novo Gorico ter tako revitaliziral območje Žabjega kraja. Predvidena je ureditev restavratorskih delavnic, velike predavalnice, novega restavratorskega prostora, rosarija v parku in poročnega gaja.

Koliko enot imate in koliko je vseh zaposlenih?

Goriški muzej skrbi za uravnotežen razvoj muzejstva na celotnem območju, za katerega je zadolžen. Upravljamo z naslednjimi muzejskimi zbirkami: grad Kromberk, Ajdovščina, grad Dobrovo, Medana, Vrtojba, Sveta Gora (trenutno zaprt), Nova Gorica, Šempas, Sežana in Solkan. V okviru javne službe izvajamo strokovni nadzor v galeriji Černigoja v Lipici, v galeriji Spacala in kraški hiši v Štanjelu, v galeriji Debenjaka v Kanalu, v Tomaju. Sodeluje tudi s Slovenci v Italiji, od Trsta do Beneške Slovenije, trenutno še poteka prenova muzeja v Bardu. Restavratorske delavnice pomagajo muzejem v Tolminu, Idriji, Postojni in Zamejstvu. Muzej ima 25 zaposlenih.

S selitvijo uprave muzeja v Solkan bo na gradu Kromberk naenkrat bistveno več prostora. Kako ga boste izkoristili?

Cilj razvoja Goriškega muzeja je, da bo grad Kromberk skupaj z grajskim parkom, amfiteatrom, lapidarijem, poročno sobo, muzejsko trgovino in gostiščem postal osrednja muzejska turistična in kulturna destinacija na Goriškem. Na gradu bodo na ogled najlepše etnološke, arheološke, zgodovinske in umetnostne zbirke.

Kako sodelujete s sorodnimi institucijami na italijanski strani?

Na oni strani meje imamo veliko dobrih prijateljev. Sodelovanje poteka kot muzejsko raziskovanje, omogočanje dostopa do informacij in do gradiva, ki ga hranijo muzeji. Posebej sem vesel, da me je Goriška pokrajina leta 2006 imenovala v ekspertno skupino za izbor direktorja Pokrajinskih muzejev v Gorici. Poleg mene so bili v komisiji še trije direktorji iz sorodnih institucij iz Vidma. Zame je bila to res zelo lepa in koristna izkušnja.

Dejavni ste tudi v Forumu za Goriško, ki si prizadeva za samostojno goriško pokrajino, ločeno od obalnega dela. Zakaj je to tako pomembno?

Sintagma “Enotna Primorska” pomeni izključno negovanje spomina na enoten boj za narodno svobodo, NOB in boj zoper nacifašizem, v vsem ostalem pa Primorska ni bila nikoli in tudi danes ni v ničemer enotno ozemlje. To je zelo raznolik prostor, poln nasprotij in razlikuje se prav v vseh pogledih: v geografskem, antropološkem, zgodovinskem, upravnem, cerkvenem, socialnem, etničnem, gospodarskem itd. Združevati ta prostor v eno upravno enoto v imenu “Enotne Primorske” je neodgovorno ravnanje, ki bo Sloveniji povzročilo veliko škodo. Edino, kar imata severni in južni del Primorske resnično skupnega, je državna meja z Italijo. Glede razvojnih in gospo-

darskih usmeritev pa sta si jug in sever daleč vsaksebi in imata povsem drugačne in celo nasprotujoče si poglede. Istra postavlja na prvo mesto vlaganja v železniško infrastrukturo, v obalne ceste, v luko ter v razvoj tovrstnega logističnega centra. Sever pa stavi na visoko tehnologijo in razvoj cestnega omrežja v zgornjem Posočju in na Krasu. Povsem drugačne so tudi razvojne možnosti v turizmu ter lokalne ekonomske in politične vezi s sosedi. V Istri je na prvem mestu obmorski turizem, na severu pa igralništvo, zgodovinski, alpski, športni in agro turizem. Istra je odprta proti Hrvaški, Trstu in morju, Goriška pa proti Furlaniji, Venetu, Gorenjski, Ljubljani, Korški in Tirolski. Povsem različne so tudi potrebe glede visokega šolstva. Državna univerza v Koprju, Univerza na Primorskem – Università del Litorale v ničemer ni opravičila svojega imena in ne sledi potrebam gospodarstva na severu Primorske. Skrbi pač le za razvoj študija in visokošolske infrastrukture v Istri. Mesta in podjetja na severu morajo tako sama financirati razvoj univerzitetnega študija. Tudi pričakovanja, da bi bil Koper glavno mesto “enotne primorske pokrajine”, so povsem nesprejemljiva in neodgovorna. Za takšno nalogo ima Koper povsem neprimeren lego, saj leži na skrajnem robu, daleč stran od večjega dela Primorske in njenih problemov. Nahaja se tudi na dvojezičnem območju, kjer morajo biti uradni dokumenti vseh institucij, ki imajo tam sedež, dvojezični. Ali bomo vidno dvojezičnost (npr. naslovi in glavah dokumentov) razširili na celo ozemlje zahodne Slovenije?

Dejstvo je, da je Goriška ob osi Maribor-Ljubljana-Koper postopoma postajala. Kaj bi bilo treba narediti, da bi se glas Goriške v širšem slovenskem prostoru bolj slišal, bil bolj upoštevan?

Glavni problem je ta, da se na Goriškem premalo zavedamo, kaj se nam v resnici dogaja, da smo premalo enotni in premalo odločni zagovorniki naših interesov in trmasti v nastopih do države. Ne razumem, zakaj se komu zdi smešno, če se kdo zavzema za pravice svojega mesta? Poglejmo samo primer univerze. Marsikaj slišimo, da vsaka vas ne more imeti visokih šol. To je sicer res. Ampak res je tudi to, da bo vsako mesto, ki ne bo imelo univerze, postalo vas. Za boljše prihodnost ljudi je danes bolj in bolj pomembno, da se izobražujejo. Žal je študij vedno dražji in postaja privilegij bogatih. Vsekakor je ceneje, če imaš možnost študirati v domačem kraju. Račun je preprost. En otrok, ki študira stran od doma, stane družino vsako leto najmanj 5000 evrov, v petih letih 25.000 evrov. In če na primer v Ljubljani študira 1000 otrok iz Goriške, se v petih letih preljeje v Ljubljano 25 milijonov evrov. To je velik denar, ki bi lahko ostal doma. Za primerjavo, letni proračun Mestne občine Nova Gorica znaša 37 milijonov. Imeti danes državno univerzo je tudi drugače lep privilegij. Med drugim vso infrastrukturo financira država z denarjem, ki ga z davki pobira od vseh nas. Na Goriškem pa si moramo vse sami plačati. Razlika je očitna!

Goriška pokrajina je s kulturnozgodovinskega vidika na obeh straneh meje zelo bogata. Na ta račun bi se dalo v obe mesti in okolice pritegniti veliko več obiskovalcev in turistov. Zakaj to trenutno ni tako?

Ker imamo predsodke drug do drugega, ker imamo še vedno mejo v glavi, ker nismo poslovni in ker ne poznamo kulturne dediščine Goriške.

Nace Novak